

Drogvanor i Gävleborg

År 2 i gymnasiet

2016

Rebecca Rönningen & Ulf Guttormsson

Uppdragsundersökning nr 48

C.A.N CENTRALFÖRBUNDET
FÖR ALKOHOL- OCH
NARKOTIKAPPLYSNING

CAN – ett nationellt kompetenscentrum

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN, är ett nationellt kompetenscentrum som arbetar för minskade skador av alkohol och andra droger i samhället. Det gör vi genom att följa konsumtions- och skadeutvecklingen och genom kunskapshöjande insatser. Våra återkommande nationella undersökningar är Skolelevers drogvanor och Monitormätningarna. Vi genomför även lokala och regionala undersökningar på uppdrag av kommuner och län. CAN är en ideell förening med medlemsorganisationer och med ombud i alla län. Läs mer om oss på www.can.se.

Innehåll

Innehåll.....	3
Inledning	4
Om undersökningen och rapporten	5
Tillförlitligheten i enkätsvar.....	5
Undersökningens genomförande.....	5
Bortfall	6
Kontroll och justering av data.....	7
Täckningsgrad.....	9
Allmänna kommentarer till tolkningen av resultaten.....	9
Resultat.....	11
Alkohol	11
Narkotika	16
Anabola androgena steroider	17
Tobaksanvändning.....	17
Sammanfattning	20
Drogvanorna i Gävleborg	20
Om undersökningen i Gävleborg.....	21
Referenser	23
Bilaga 1: Frågeformulär	
Bilaga 2: Tabeller – år 2 i gymnasiet i Gävleborg och i riket	
Bilaga 3: Tabeller – kommuner år 2 i gymnasiet i Gävleborg	
Bilaga 4: Extratabeller – år 2 i gymnasiet i Gävleborg och i riket	

Inledning

Ur ett folkhälsopolitiskt perspektiv är kännedom om människors hälsorelaterade beteenden mycket betydelsefull. Särskilt ungdomars olika hälsovanor är många gånger av intresse, inte minst när det gäller droganvändning. Flertalet länder genomför därför frågeundersökningar om ungdomars drogvänor och ofta genomförs dessa i skolmiljö. I Sverige har undersökningar om skolelevers drogvänor genomförts på nationell nivå sedan 1971 i årskurs 9 och sedan 2004 bland elever i år 2 på gymnasiet.

Det är känt att användning av alkohol och andra droger kan variera mellan olika regioner och att variationerna inom ett land kan vara större än mellan länder. Därför är det av intresse att ha tillgång till regionala data för att bättre förstå hur regionen förhåller sig till riksgenomsnittet och för att få en uppfattning om vilka områden som kan prioriteras vid preventiva insatser.

Alltsedan 1990-talet har CAN på uppdrag av kommuner och landsting åtagit sig att genomföra regionala datainsamlingar i samband med den ordinarie riksundersökningen. I anslutning till 2016 års nationella undersökning av skolelevers drogvänor beställde Gävleborgs läns landsting en totalundersökning gällande regionens elever i år 2 i gymnasiet. I uppdraget ingick att CAN genomför datainsamlingen, läser in enkätsvaren och levererar dessa digitalt i en datafil tillsammans med de programmeringsfiler som använts för att tvätta datamaterialet samt för att skapa nya variabler. En teknisk beskrivning ingår dessutom, vilken följer i denna rapport, liksom kommentarer till de mest centrala resultaten.

Ett viktigt syfte med denna rapport är att jämföra resultaten för de så kallade ANDT-kärnindikatorerna med resultaten i riket.¹ Detta för att ge en bild av hur drogvänorna i Gävleborg och dess kommuner förhåller sig till landet i stort för ett antal utvalda mått. Ytterligare ett syfte är att tillgängliggöra de övriga resultaten för regionen och dess kommuner, vilka redovisas som tabellbilagor (bilaga 2 och bilaga 3). Dessutom har Gävleborg beställt en extra specialtabellbilaga (nr 4). Enkätformuläret utgör bilaga 1 i rapporten.

Utöver ovanstående redovisning ingår också en könsuppdelad tabellbilaga med resultaten för hela riket, vilken levereras separat i samband med att rapporten *Skolelevers drogvänor 2016* publiceras i december.

---

¹ Riksdagen beslutade 2011 om en samlad strategi, den så kallade ANDT-strategin, för politiken kring alkohol, narkotika, dopning och tobak. De övergripande målen med strategin är att stoppa användningen av narkotika och dopning samt att minska de medicinska och sociala skador som uppkommer i samband med alkohol, samt ett minskat tobaksbruk. För att kunna följa upp arbetet med strategin skapades ett antal indikatorer av en särskilt utsedd projektgrupp (Socialdepartementet 2013). Den nuvarande strategin gäller för perioden 2016–2020 (socialdepartementet 2016).

Om undersökningen och rapporten

Tillförlitligheten i enkätsvar

I olika frågeundersökningar riktade till den vuxna befolkningen har det visat sig finnas en viss ovilja bland respondenterna att redovisa känsliga förhållanden samt att de medvetet eller omedvetet tenderar att underskatta sin konsumtion av till exempel alkohol och tobak. Att samma ovilja kan förekomma bland ungdomar är troligt och det kan således inte uteslutas att somliga elever i föreliggande studie rapporterat en för låg konsumtion av olika droger (s.k. underrapportering). Även motsatsen kan dock förekomma, det vill säga att respondenterna uppger en högre konsumtion än den faktiska (s.k. överrapportering). En möjlig orsak till att uppge en alltför hög alkoholkonsumtion kan vara bland annat leklust och viljan att imponera på sina kamrater.

För att minska risken att eleverna inte svarar sanningsenligt genomfördes undersökningen anonymt under skrivningsliknande förhållanden och eleverna förseglade själva sina kuvert med enkäten i. Vid genomförandet var en lärare närvarande i klassrummet för att bland annat motverka störande moment och se till att undersökningen i övrigt utfördes enligt CAN:s instruktioner. Vidare genomfördes kontroller av datamaterialet för att hitta uppenbart undermåligt eller oseriöst ifyllda enkäter.

Ovanstående rutiner ger givetvis inte någon garanti för att de redovisade resultaten är korrekta, men åtgärder har alltså vidtagits för att så långt som möjligt hantera denna typ av problem. Nedan redovisas mera detaljerat hur datainsamlingen har genomförts och i sammanfattningen redovisas en övergripande bedömning av det insamlade datamaterialets kvalitet.

Undersökningens genomförande

Undersökningen i Gävleborg genomfördes som en totalundersökning riktad till samtliga klasser i år 2 i gymnasiet. Datainsamlingen pågick under vecka 9-12 (29 februari-27 mars) och enkäterna skickades till respektive skola under vecka 8.

Innan enkäterna postades informerades rektorerna på de skolor som skulle delta om undersökningen. Lärarna fungerade som enkätledare och erhöll anvisningar från CAN för hur detta skulle gå till. Enligt instruktionerna besvaras enkäterna i klassrummen under skrivningsliknande förhållanden. För att skydda anonymiteten ska varje elev få ett omärkt kuvert utdelat tillsammans med enkäten. När eleven svarat förseglar denne enkäten med kuvertet. Det är frivilligt att delta och om eleverna inte vill medverka lägger de enkäten ofylld i svarskuvertet. Eleverna informeras om att svaren endast används för statistiska bearbetningar och att inga resultat från enskilda klasser redovisas.

Läraren ombeds att inte gå omkring i klassrummet under genomförandet samt att fylla i en klassrapport, där bland annat antal frånvarande elever noteras. För mer information om skolundersökningarnas genomförande se *Så görs CAN:s skolundersökning* (Gripe, 2013).

Frågeformuläret som eleverna i Gävleborg besvarade var näst intill identiskt med det som användes i riksundersökningen. Skillnaden var att eleverna i Gävleborg fick besvara tilläggsfrågan huruvida de haft någon ANT-undervisning det senaste läsåret eller inte (fråga 71).

Bortfall

Ett omfattande bortfall kan ha betydelse för de insamlade resultatens giltighet. Detta måste beaktas när resultaten tolkas och jämförs med andra undersökningar. I den här typen av undersökningar finns två huvudtyper av bortfall. Det ena utgörs av de elever vars klasser av olika skäl inte deltagit i undersökningen (s.k. klassbortfall) och det andra av enskilda elever som varit frånvarande i samband med datainsamlingen eller av andra skäl inte ingår i det bearbetade datamaterialet (s.k. elevbortfall).

Klassbortfall

Med klassbortfall avses klasser som valts ut att delta i undersökningen men som av olika skäl inte ingår i det slutgiltiga datamaterialet. Ofta beror detta bortfall helt enkelt på att klassen inte har deltagit. Det kan också ha tekniska orsaker som att klassen har svarat för sent eller inte har använt de individuella svarskuverten och därför inte inkluderats i bearbetningen. Kuverten är väsentliga för elevernas integritet men också för viljan att rapportera känsliga beteenden, varför dessa klasser utesluts. Bortfall på klassnivå kan i princip sägas vara allvarigare bland gymnasieklasser än i grundskoleklasser. Detta eftersom sammansättningen av elever i gymnasieklasserna i högre grad sker utifrån elevers intressen och egenskaper, medan elevsammansättning i grundskolan kan antas vara mer slumpmässig och heterogen.

Av tabell A framgår att 19 av 186 möjliga klasser i år 2 i gymnasiet inte deltog i länet, vilket innebar ett klassbortfall på 10 %. I riksundersökningen var klassbortfallet 19 % och merparten av detta berodde på uteblivet deltagande.

Tabell A. Klassbortfall. Antal klasser i urvalet, antal klasser som ej deltagit, tekniskt klassbortfall samt totala bortfallet på klassnivå (%) i Gävleborg och riket. 2016.

	Gävleborg år 2 i gymnasiet	Riket år 2 i gymnasiet
Klasser i urvalet, antal	186	292
Klasser som ej deltagit, antal	16	51
Tekniskt klassbortfall, antal	3	4
Bortfall på klassnivå, antal (%)	19 (10,2 %)	55 (18,8 %)

Elevbortfall

I tabell B redovisas individbortfallet. Detta består huvudsakligen av elever (i deltagande klasser) som av olika anledningar var frånvarande vid undersökningstillfället. Dessutom inräknas de som valt att avstå från att delta i undersökningen samt det tekniska bortfall som uppstår när enstaka enkäter skickats in utan individuella svarskuvert tillsammans med en klass där övriga enkäter legat i svarskuvert.

I Gävleborg uppgick det individuella elevbortfallet till 18,9 % och i riket var motsvarande siffra 18,5 %. Andelen ej medverkande elever från deltagande klasser var således likartad i länet som i riket. I samband med datainsamlingen anger läraren orsakerna till frånvaron och som framgår av tabell B var sjukdom den allra vanligaste orsaken till individuellt bortfall, följt av ogiltig frånvaro i Gävleborg men giltig frånvaro i riksundersökningen. I Gävleborg valde 24 närvarande elever (1,3 %) att avstå deltagande i undersökningen och i riksundersökningen var motsvarande antal 9 elever (0,2 %). De elever som inte vill delta lämnar in kuverten oifyllt, men i ett förslutet kuvert precis som övriga elever.

Tabell B. Elevbortfall. Bortfallsorsaker samt totala bortfallet på elevnivå i Gävleborg och i riket. Procent. 2016.

	Gävleborg år 2 i gymnasiet	Riket år 2 i gymnasiet
Frånvaro ^{a)}	17,8	18,3
Sjuk	11,5	10,1
Annan giltig frånvaro	3,0	4,7
Ogiltig frånvaro	3,3	3,6
Avstått deltagande ^{b)}	1,3	0,2
Ej individuellt svarskuvert ^{b)}	0	0
Bortfall på elevnivå	18,9 %	18,5 %

a) Baserat på lärarnas klassrapporter.

b) Baserat på inkomna enkäter.

I anslutning till 1993 års nationella undersökning genomfördes en särskild studie i år 2 i gymnasiet i Stockholms skolor. Då gjordes även en uppföljning av individbortfallet (som då var ca 10 %) genom att de elever som var frånvarande vid undersökningstillfället fick besvara formuläret när de återvände till skolan. Som väntat redovisade eleverna i bortfallsuppföljningen en mer omfattande konsumtion av alkohol, narkotika och tobak än i undersökningsmaterialet.

De ursprungliga undersökningsresultaten påverkades emellertid inte med mer än enstaka procentenheter vid inkludering av de senare inhämtade uppgifterna (Andersson & Hibell 1993). Denna studie indikerar alltså att ett förhållandevis begränsat bortfall i skolundersökningar inte påverkar resultaten i någon avgörande omfattning.

Kontroll och justering av data

Svaren i pappersenkäterna transformeras till digitala data med hjälp av en skanner. Vid skanningen uppmärksammar systemet tvetydiga eller svårtolkade markeringar varpå noggranna manuella kontroller genomförs. Dessutom behövs manuellt stöd även vid tolkningen av handskrivna svar på öppna frågor.

Innan resultatanalyserna påbörjas exkluderas de formulär som bedöms vara uppenbart skämtsamma samt överdrivet eller otillräckligt ifyllda. Exkluderingen görs med fasta kriterier via fyra förprogrammerade datafilter (se bilaga 1 för frågeformuleringar):

Filter 1: Ej svarat på 5 eller fler av 9 centrala frågor: FR5, FR11, FR15, FR28, FR34, FR35, FR36, FR40 och FR45.

Filter 2: Svarat "Ja" på samtliga narkotiska preparat i FR46 (förutom alternativen "Vet ej" och "Annan typ").

Filter 3: Svarat "två gånger eller mer" på 16 eller fler av 18 frågor gällande problem i samband med att en druckit alkohol (FR33).

Filter 4: Angett en total alkoholkonsumtion överstigande 100 liter ren alkohol senaste 12 månaderna. Den totala volymen skapas utifrån frågor om de olika dryckernas kvantitet och frekvens (FR18–27).

Alla enkäter som uppfyller något av de ovanstående villkoren filtreras bort ur det slutgiltiga datamaterialet som ligger till grund för resultatredovisningen. Utöver detta sänks dessutom alkoholkonsumtionen till 50 liter ren alkohol för de elever som når en total konsumtion om 51–100 liter de senaste 12 månaderna. För motivering och utförligare beskrivning av detta se *Så görs CAN:s skolundersökning* (Gripe 2013).

Tabell C. Inkluderade och exkluderade formulär i Gävleborg och i riket. Antal och procent. 2016.

	Gävleborg år 2 i gymnasiet	Riket år 2 i gymnasiet
Antal bearbetade formulär	1818	4 110
Antal inkluderade formulär	1799	4 059
Antal exkluderade formulär (%)	19 (1,0 %)	51 (1,2 %)

Antalet bearbetade formulär framgår av tabell C. I Gävleborg ligger totalt 1 799 enkätsvar till grund för resultatredovisningen medan totalt 19 enkäter (1,0 %) exkluderades på grund av oseriösa eller undermåliga svar. Detta var av ungefär samma storleksordning som i riksuundersökningen (1,2 %).

I tabell D redovisas antalet elever i varje kommun i Gävleborg. Det är dessa bastal som ligger till grund för redovisningarna på kommunnivå. Kommuntillhörigheten baseras i första hand på elevernas självrapporterade uppgifter om boendekommun. Om denna fråga lämnats obesvarad bestäms kommundöshörigheten istället av i vilken kommun eleven går i skolan. Kommuner med färre än 50 deltagande elever (i detta fall Hofors, Nordanstig och Ockelbo) redovisas inte på kommunnivå, däremot ingår dessa i resultatet för hela länet. Detta gör också svaren från det begränsade antal elever som går i gymnasieskolan i Gävleborg men bor i någon kommun utanför länsgränsen. Ju lägre bastal procentandelarna beräknas på, desto försiktigare bör man vara vid tolkningen av resultaten. Detta bör även hållas i åtanke vid jämförelser kommuner emellan. Ju mindre bastal beräkningarna är gjorda utifrån desto större betydelse får även enskilda elevers svar, vilket gör dessa kommuners resultat mera osäkra att jämföra för grupper där bastalen varit betydligt större. Detta utvecklas ytterligare i följande avsnitt om täckningsgrad.

Resultatet för kommunerna Gävle, Hudiksvall, Ljusdal, Sandviken och Söderhamn redovisas uppdelade på kön medan resultatet för Bollnäs och Ovanåker redovisas sammanslaget för att nå upp till den etiska, och redovisningsmetodologiska, gränsen om minst 50 deltagande elever.

Tabell D. Antalet elever som ingår i resultatanalyserna uppdelat på kommuner ^{a)} i Gävleborg. År 2 i gymnasiet. 2016.

	Pojkar	Flickor	Annan könsidentitet	Ej svar	Totalt
Bollnäs	49	41	0	0	90
Gävle	352	339	8	2	701
Hofors	27	18	0	0	45
Hudiksvall	141	132	2	1	276
Ljusdal	55	75	3	0	133
Nordanstig	25	20	0	0	45
Ockelbo	12	15	2	0	29
Ovanåker	45	22	1	0	68
Sandviken	64	81	2	0	147
Söderhamn	89	74	2	2	167
Totalt	859	817	20	5	1 701

a) I första hand baserat på rapporterad boendekommun, i de fall sådan information saknas baserat på skolans kommundöshörighet.

Täckningsgrad

För att sammanfatta de olika bortfallens betydelse för representativiteten, samtidigt som också vissa andra parametrar tas i beaktande, kan man skatta en så kallade täckningsgrad. Statistiska Centralbyråns befolkningsstatistik visar hur många personer i en viss åldersgrupp som är mantalsskrivna i en kommun. Om man relaterar denna information till antalet medverkade elever från kommunen (vilket mäts genom att eleverna uppger sin boendekommun) kan man få en ungefärlig uppfattning om hur stor andel av åldersgruppen i kommunen som täckts av undersökningen. Denna kvot kallas här täckningsgrad.

Utöver bortfall (på klass- och individnivå) påverkas täckningsgraden i en kommun också om många av kommunens ungdomar går i skolan utanför det undersökta området (dvs Gävleborgs län i detta fall) eller har många skolor/klasser som av något skäl inte skall ingå i urvalet (skolor/klasser där eleverna skulle behöva särskilt stöd för att kunna besvara enkäten utgår då detta innebär att eleverna ej fyller i enkäten anonymt). Täckningsgraden skattar således i vilken grad resultaten är generaliserbara till kommunens ungdomar i stort, samt om man för vissa kommuner bör tolka resultaten med större försiktighet än annars, till följd av en särskilt låg representativitet. Täckningsgraden blir något lägre för gymnasiet jämfört med grundskolan eftersom en lägre andel ungdomar går i gymnasiet. Det bör observeras att täckningen inte minst av denna anledning aldrig kan bli fullständig (1,0) i gymnasiet ens i idealfallet.

För hela Gävleborgs län var täckningsgraden 0,6. Högst var den i Hudiksvall och Ljusdal (ca 0,7) och lägst var den i Hofors, Sandviken och Bollnäs (ca 0,35). Detta innebär alltså att resultaten kan betraktas som mera osäkra för de sistnämnda kommunerna och att jämförelser av deras resultat bör göras med större försiktighet än för andra kommuner.

Allmänna kommentarer till tolkningen av resultaten

För att underlätta tolkningen av resultaten ges här några generella metodologiska kommentarer och förklaringar. Ett viktigt påpekande är att enskilda siffror snarast bör ses som en storleksordning på konsumtionen av en viss substans än som ett exakt mått på det verkliga beteendet. Detta talar för att det är mer meningsfullt att till exempel jämföra olika grupper med varandra än att dra alltför kategoriska slutsatser utifrån en enskild siffra. Vid jämförelser mellan Gävleborg och hela landet är det också viktigt att beakta att små differenser oftast inte är signifikanta samt att inte dra för långtgående slutsatser vid låga frekvenser.

Resultaten presenteras genomgående i procent, förutom när det gäller total årskonsumtionen av alkohol då liter istället används som enhet. I normalfallet beräknas procenttalen på det totala materialet och i dessa fall redovisas inga bastal (dvs. antal individer som ingår i underlaget för procentberäkningarna). I de fall beräkningarna endast avser en begränsad del av eleverna (t.ex. andel rökare som vill sluta röka) anges bastalet i tabellen efter bokstaven n. Totalvärdena innefattar både flickor och pojkar och även individer som har uppgett annan eller ingen könstillhörighet. I de fall bastalen understiger CAN:s metodologiska och etiska gräns om 50 individer utgår tabellen och inga tillhörande uppgifter redovisas.

I enkäten finns ett antal frågor om erfarenhet av olika preparat som alla är konstruerade på ett likartat sätt (se exempel nedan).

15 Har du någon gång druckit alkohol?

Räkna inte med drycker under 2,8 % t ex lättöl eller svag cider. Markera med ett eller flera kryss.

- A Nej
- B Ja, under de senaste 30 dagarna
- C Ja, under de senaste 12 månaderna
- D Ja, för mer än 12 månader sedan

Denna typ av frågor ger tre prevalensmått. Frågorna kodas och döps på ett enhetligt sätt enligt följande (med ovanstående alkoholfråga som exempel):

Livstidsprevalens: Innefattar de som valt något av svarsalternativen B–D.

12-månadersprevalens: Innefattar de som valt något av svarsalternativen B–C.

30-dagarsprevalens: Innefattar de som valt svarsalternativet B.

Tabellerna i bilagan följer i princip den ordning frågorna ställts i enkäten. I tabellerna redovisas samtliga elever som skulle ha besvarat respektive fråga. Detta innebär att andelen som lämnat frågan obesvarad redovisas som ”Ej svar”. Med andra ord ingår alltså det interna svarbortfallet i beräkningarna (i nämnaren). I de fall då eleven enligt enkätinstruktionerna ska hoppa över frågan redovisas detta som ”Ska ej besvara frågan”.

I tabellbilagan återges data avrundade till hela procentenheter. På grund av avrundningseffekter kan det därför förekomma att andelarna i vissa tabeller inte summerar till 100. Procenttal avrundat till 0 innebär att svarsalternativet har angetts av färre än 0,5 %.

Resultat

I syfte att följa utvecklingen på ANDT-området har ett antal nationella indikatorer identifierats genom ett regeringsbeslut. För CAN:s skolundersökning identifierades 10 stycken kärnindikatorer och ytterligare ett antal så kallade utökade indikatorer (Socialdepartementet 2013). Inför 2012 års datainsamling genomfördes en större revidering av CAN:s skolundersökningsformulär i syfte att anpassa formuläret till de efterfrågade indikatorerna.

I texten kommenteras resultaten från 2016 års undersökning i Gävleborg för ANDT-kärnindikatorerna, samt en av de utökade indikatorerna och ytterligare en utvald variabel (årskonsumtion av alkohol). Dessa resultat jämförs med dem från 2016 års riksundersökning. Övriga resultat från enkäten redovisas i tabellbilagorna. När tidigare utveckling i riket kommenteras är resultaten hämtade från Skolelevers drogvanor 2015 (Gripe red, 2015).

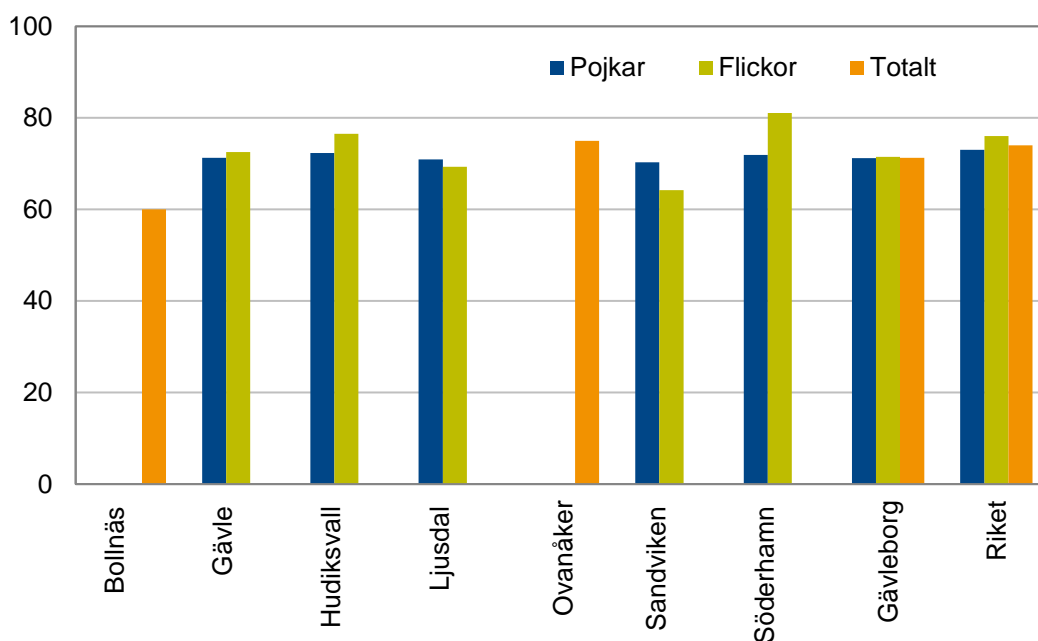
Alkohol

I följande avsnitt redovisas resultaten för sex olika konsumtionsmått för alkohol, varav tre är kärnindikatorer i ANDT-uppföljningen: att vara alkoholkonsument, att ha berusningsdebuterat före 13 års ålder samt att vara intensivkonsument.

Alkoholkonsumenter

För att bli klassificerad som alkoholkonsument ska frågan ”Har du någon gång druckit alkohol?” ha besvarats med att respondenten har druckit alkohol under de senaste tolv månaderna. Sättet att mäta detta har förvisso ändrats något över tid men det kan ändå konstateras att andelen alkoholkonsumenter på nationell nivå tydligt minskat under 2000-talet.

I diagram 1 redovisas andelen elever som klassificerades som alkoholkonsumenter i Gävleborgs län och i hela landet. Diagrammet visar att i princip hade lika stora andelar gymnasieelever druckit alkohol de senaste 12 månaderna i Gävleborg och i riket (71 % respektive 74 %). Könsskillnaderna var i det närmaste obefintliga i båda grupperna. Även i de olika kommunerna var könsskillnaderna relativt små, med Söderhamn som det tydligare undantaget. Andelen alkoholkonsumenter var lägst i Bollnäs (60 %) men relativt likartad i övriga kommuner.

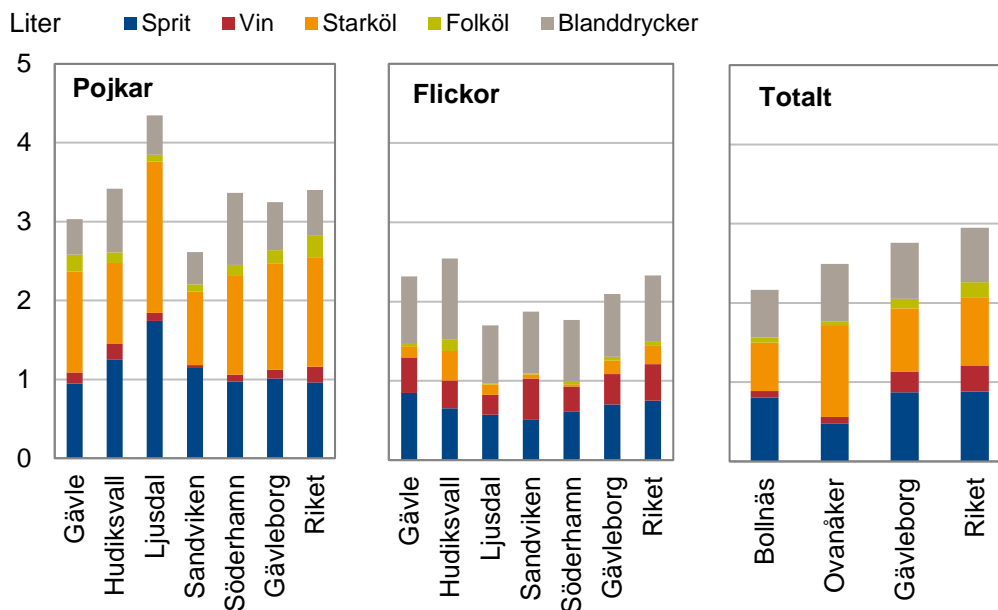
Diagram 1. Andelen alkoholkonsumenter. Procent. 2016.

Årskonsumtion

Ett sammanfattande mått på alkoholkonsumtionens omfattning är att beräkna den totala konsumerade mängden alkohol för det senaste året, det vill säga årskonsumtionen. Måttet konstrueras dels utifrån elevernas uppgifter om kvantiteten per dryckestillfälle för varje enskild alkoholdryck: folköl, starköl, blanddrycker (alkoläsk och starkcider), vin samt sprit. Kvantiteterna multiplicerats sedan med konsumtionsfrekvensen för de olika dryckerna under de senaste 12 månaderna och uttrycks i ren alkohol (100 %). Delmängderna från de olika dryckerna summeras till ett totalt mått på individens alkoholkonsumtion uttryckt i liter ren alkohol per år. Även för årskonsumtionen har det skett tydliga minskningar bland skolelever i riket under 2000-talet.

Det kan nämnas att 1,5 liter ren alkohol per år motsvarar att dricka exempelvis ca fem burkar starköl eller 30 cl sprit i månaden. Fem liter ren alkohol per år motsvarar i sin tur en månadskonsumtion om exempelvis ca 16 burkar starköl eller 1 liter sprit.

I diagram 2 redovisas den genomsnittliga årskonsumtionen i liter ren alkohol uppdelat på typ av dryck. Medelvärdet gäller för samtliga elever, alltså även de som inte hade druckit under de senaste 12 månaderna. Den genomsnittliga årskonsumtionen för samtliga elever i riket var 3,0 liter och i Gävleborg var den 2,8 liter. Flickorna uppgav en lägre årskonsumtion (cirka 2,2 liter i båda regionerna) jämfört med pojkarna (cirka 3,3 liter). Störst könsskillnader i de olika kommunerna kan noteras för Ljusdal och Söderhamn. För Ljusdal beror detta på att pojkarnas konsumtion var betydligt högre än genomsnittet för länet (4,3 jämfört med 3,4 liter) och i fallet med Söderhamn främst att flickorna låg under länsgenomsnittet (1,8 jämfört med 2,1 liter). Bollnäs och Sandviken hör till de kommuner där konsumtionen totalt låg under länsgenomsnittet medan den tenderade att ligga något över i Hudiksvall och Ljusdal.

Diagram 2. Den beräknade genomsnittliga årskonsumtionen av respektive alkohol- dryck mätt i liter ren alkohol (100 %). 2016.

Något som bör beaktas när genomsnittsmått redovisas är att enstaka extrema värden har högre inflytande vid mindre urval. I CAN:s undersökningar tillåts inte det genomsnittliga konsumtionsvärdet för en individ att överstiga 50 liter, men om ett fåtal individer ligger närmare 50 liter så kan det ändå ha ett mycket stort inflytande på hela gruppens medelvärde. Därför bör alltid dessa resultat tolkas med försiktighet när bastalen är låga.

Totalt sett var sprit och starköl de mest konsumerade dryckerna, vin och folköl var minst vanligt förekommande medan blanddrycker (cider och alkoholisk) intog en mellanposition. De könsuppdelade resultaten visar dock att starköl var tämligen ovanligt bland flickorna samtidigt som de konsumerat blanddrycker i något större omfattning än sprit. Bland flickorna gav dessutom vinkonsumtionen ett tydligt bidrag till årskonsumtionen. För pojkarnas del var blanddrycker inte lika vanligt som bland flickorna, samtidigt som starköl utgjorde en betydande andel av årskonsumtionen (42 % för pojkarna i hela länet). De könsmissiga skillnaderna i dryckespreferenser var tämligen likartade kommunerna emellan.

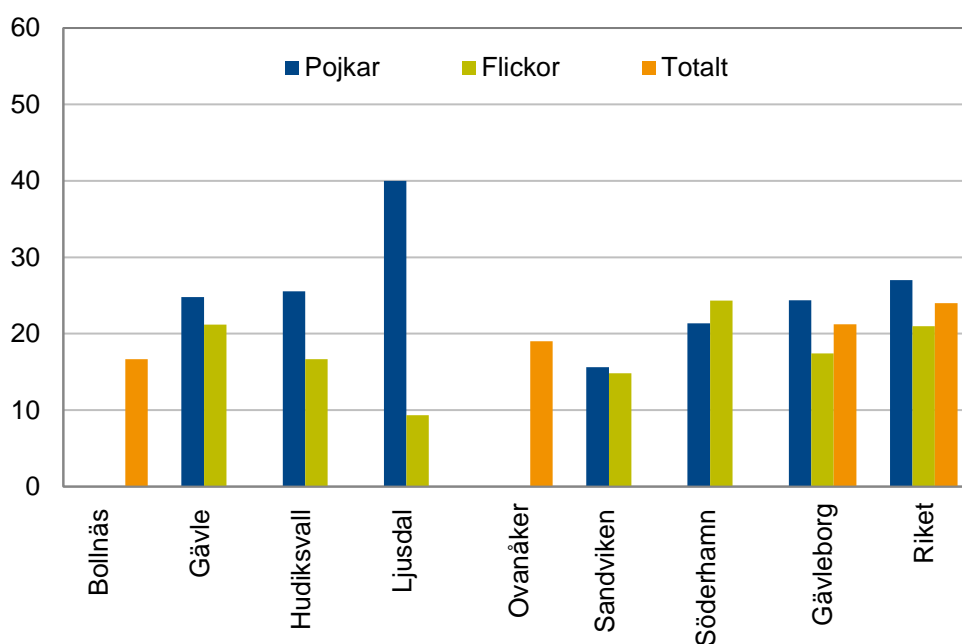
Intensivkonsumtion

Ett sätt att fånga in berusningsdrickande är genom kärnindikatorn intensivkonsumtion, vilket definieras som att under de senaste 30 dagarna vid ett och samma tillfälle ha druckit en alkoholmängd motsvarande minst en helflaska vin (eller fyra burkar starköl eller fyra burkar blanddrycker eller sex burkar folköl eller 25 cl sprit). Dessa exempel motsvarar inte exakt lika stora mängder ren alkohol (100 %) utan syftar främst till att ringa in konsumtion av en så pass stor alkoholmängd att eleverna blir alkoholpåverkade.

I och med 2012 års formulärrevision ändrades frågan om intensivkonsumtion i sådan omfattning att resultaten inte är jämförbara med tidigare års resultat (se Raninen & Nyström 2013). I det nya formuläret efterfrågas hur ofta handlingen förekommit under de senaste 12 månaderna, medan frågan tidigare var formulerad utifrån beteendets förekomst i närtid. Den nya formuleringen med en längre tidsperiod genererar lägre nivåer, vilket är viktigt att ha i åtanke vid eventuella jämförelser med tidigare års undersökningar eller andra studier där

frågan har en annan utformning². Jämförelseproblemen till trots har intensivkonsumtionen, av allt att döma, ändå minskat under 2000-talet.

Av diagram 3 framgår att månatlig intensivkonsumtion var något mindre vanligt förekommande i Gävleborg jämfört med riket (21 resp. 24 %). Könsmönstren var likartade i båda grupperna med flera pojkar som rapporterade intensivkonsumtion, jämfört med flickorna. I Bollnäs och Sandviken rapporterade lägre andelar (ca 16 %) att intensivkonsumtion förekommit senaste 30 dagarna medan 40 % av pojkarna i Ljusdal intensivkonsumerat under samma period. Samtidigt var andelen flickor som intensivkonsumerat denna period lägst i Ljusdal (9 %), varför kommunen sammantaget inte avviker alltför mycket från länsgenomsnittet, även om det är den kommun som totalt hamnar högst på detta mått.

Diagram 3. Andelen elever som intensivkonsumerat alkohol någon gång i månaden eller oftare. Procent. 2016.

Riskkonsumtion

En av de utökade ANDT-indikatorerna är riskkonsumtion av alkohol. Som riskkonsument klassificeras de som i genomsnitt druckit motsvarande minst 9 (för flickor) respektive 14 (för pojkar) standardglas³ alkohol i veckan, eller intensivkonsumerat (se ovan) minst en gång i månaden. Det är med andra ord ett mått som både tar hänsyn till om berusningskonsumtion förekommer, men också om en större mängd alkohol förtärts under en längre tidsrymd.

² Detta då elever som intensivkonsumerat vid flera tillfällen de senaste t.ex. tre månaderna – men kanske inte ens provat alkohol för sex månader sedan, tidigare valde svarsalternativet "Ett par gånger i månaden" medan samma elev i det nya formuläret besvarar frågan om hur ofta detta skett under de senaste 12 månaderna med svarsalternativet "2–6 gånger de senaste 12 månaderna" och därmed inte klassificeras som månadsvisa intensivkonsumenter. I och med att skoleleverna är i en ålder då alkoholvanor börjar etableras har denna typ av förändringar stor betydelse.

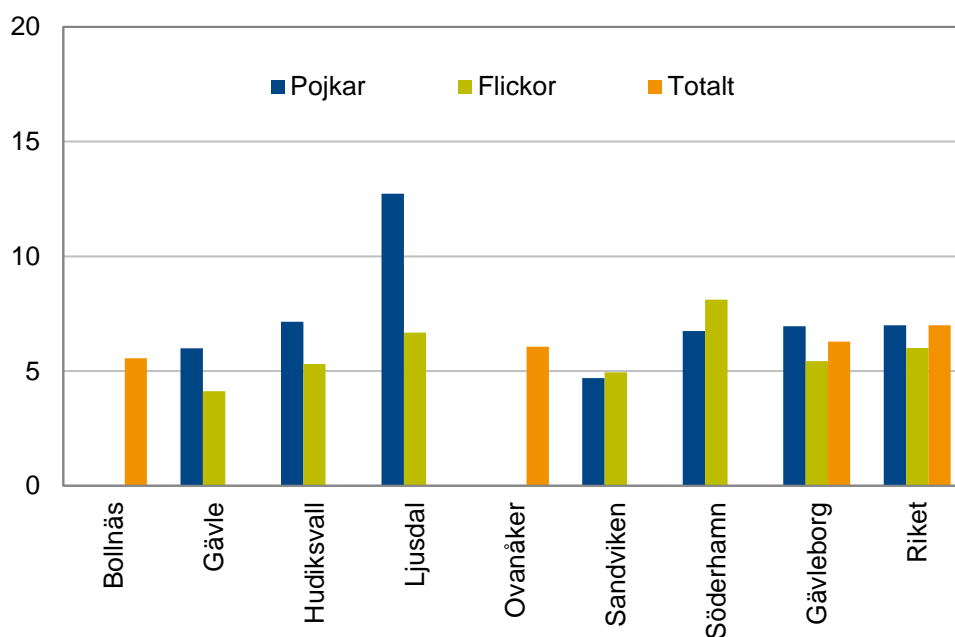
³ Ett standardglas alkohol innehåller 12 gram ren alkohol vilket motsvarar ett glas vin (ca 15 cl), en flaska starköl (33 cl) eller en drink på knappt 4 cl sprit (<https://alkoholhjalpen.se/standardglas datum: 2016-06-22>).

Av tabell 28 och 96 (se bilaga 2) framgår att ca 23 % av gymnasieeleverna i såväl Gävleborg som riket klassificerats som riskkonsument. Såväl i riket som i Gävleborg var det fler pojkar än flickor som uppfyllde kriterierna för att betraktas som riskkonsument.

Berusningsdebut

Ytterligare en kärn-ANDT-indikator är andelen elever som uppgett att de berusat sig vid 13 års ålder eller tidigare. Även denna fråga ändrades vid formulärjusteringen 2012, men oavsett detta kan det ändå konstateras att andelen elever med tidig berusningsdebut tydligen sjunkit under 2000-talet.

Diagram 4 visar att andelen elever med så kallad tidig berusningsdebut uppgick till cirka 6 % i både Gävleborg och riket och att könsskillnaderna var negligerbara. Det enda resultat som tydligt avviker från genomsnittet är att 13 % av Ljusdalspojkarna uppgav en tidig berusningsdebut.

Diagram 4. Andelen elever som varit berusade vid 13 års ålder eller yngre. Procent. 2016.

Anskaffningssätt

Såväl denna undersökning som flera andra studier har visat att många ungdomar dricker alkohol och att somliga dricker förhållandevis stora kvantiteter. Med beaktande av de åldersrestriktioner som finns i den svenska alkohollagstiftningen ska det inte vara möjligt för dessa ungdomar att själva skaffa alkohol. Det är emellertid ett faktum att det på flera sätt går att få tag på alkohol även för ungdomar i förhållandevis låg ålder.

Av tabellerna 37 och 97 (se bilaga 2) framgår hur gymnasieelever i Gävleborg respektive riket fått tag på alkohol med Systembolaget som ursprung. I både Gävleborg och riket var det vanligast att ha fått tag på alkoholen via pojk-/flickvän/kompisar eller kompisars syskon (29 % respektive 27 %) följt av alternativet att en annan vuxen köpt ut eller sålt alkohol eller fått från föräldrarna med lov (ca 14 % för båda alternativen resp. regionerna). Det var i synnerhet flickorna som angett att de fått alkoholen via pojk-/flickvän/kompisar eller kompisars syskon, även om detta alternativ var det vanligaste också bland pojkarna. Detta mönster var likartat både i Gävleborg och i riket.

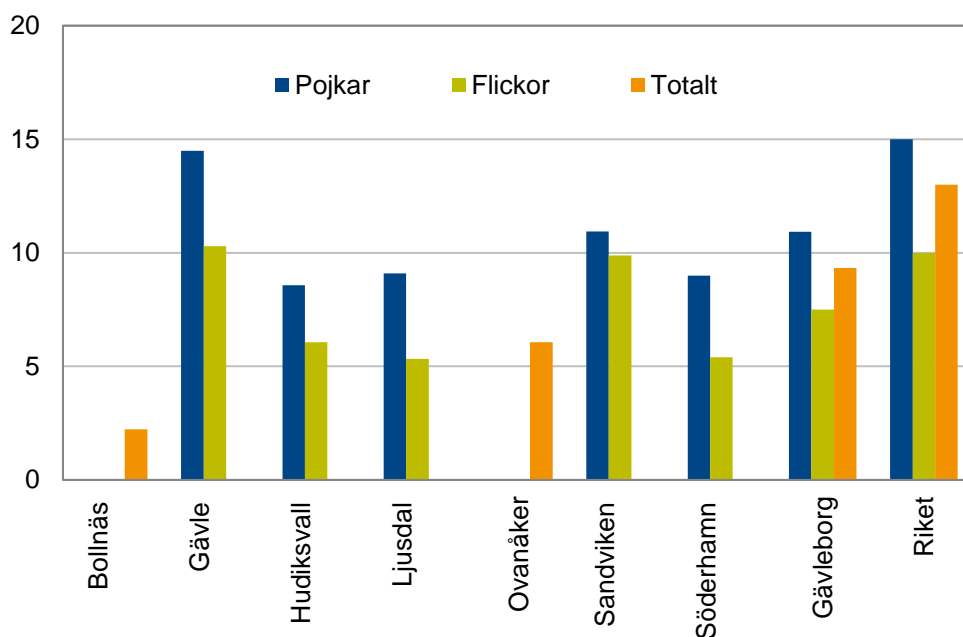

Narkotika

Med narkotika avses i Sverige de preparat som finns upptagna i Läkemedelsverkets föreskrifter om förteckningar över narkotika⁴. Där förekommer dels sådana medel som är föremål för kontroll enligt internationella överenskommelser (FN:s narkotikakonventioner), men också ytterligare ett antal medel som enligt svenska bestämmelser ska anses som narkotika. Preparaten har olika egenskaper men gemensamt för dem är att de påverkar centrala nervsystemet.

För att följa narkotikaanvändandet är två mått från skolundersökningen identifierade som kärndikatorer i ANDT-uppföljningen: att ha använt narkotika någon gång samt att ha använt narkotika de senaste 12 månaderna (det sistnämnda mäts sedan 2007). Under 2000-talet har resultaten gällande narkotikaanvändning fluktuerat utan att någon tydlig förändringsriktning kunnat avläsas.

I diagram 5 redovisas andelen gymnasieelever som använt narkotika de senaste 12 månaderna (vilket runt 70 % av de som någon gång använt narkotika har gjort). I Gävleborg angav 9 % årsaktuell narkotikakonsumtion medan motsvarande andel var något högre i riket (13 %). Såväl i riket som i Gävleborg var det vanligare att pojkarna svarade att de använt narkotika de senaste 12 månaderna. Detta könsmönster återspeglades även i kommunerna i Gävleborg. Högst andel med årsaktuell narkotikaanvändning kan noteras för Gävle (som når upp till riksgenomsnittet) och lägst för Bollnäs.

Diagram 5. Andelen elever som använt narkotika de senaste 12 månaderna. Procent. 2016.

⁴ <http://www.lakemedelsverket.se/overgripande/Lagar--regler/Lakemedelsverkets-foreskrifter---LVFS>
Datum: 2016-06-23

Anabola androgena steroider

Liksom på narkotikaområdet är två prevalensmått från skolundersökningen identifierade som kärnindikatorer i ANDT-uppföljningen gällande dopning: att ha använt anabola steroider någon gång samt att ha använt anabola steroider de senaste 12 månaderna (mäts sedan 2012). Under 2000-talet har resultaten gällande användning av anabola steroider uppgått till cirka 1 % i riket, och detta gäller oavsett årskurs och tidpunkt.

Normalt är det ytterst få elever i år 2 i gymnasiet som uppger att de använt anabola androgena steroider (AAS) och så även i 2016 års undersökning. Av tabellerna 44 och 98 (se bilaga 2) framgår att 1 % av eleverna uppger att de använt AAS någon gång respektive senaste 12 månaderna, såväl i Gävleborg som i riket.

Tobaksanvändning

För tobak har tre olika mått identifierats som kärnindikatorer i ANDT-uppföljningen: att vara rökare, att vara snusare samt att ha tobaksdebuterat före 13 års ålder.

Rökare

Som rökare räknas de elever som dels uppgett att de har rökt under de senaste 12 månaderna och dessutom svarat att de fortfarande röker. Detta är en skillnad mot perioden före 2012 då det inledande 12-månadersfiltret saknades. Förändringen med den något snävare definitionen gör att tidsserien över rökare brutits. Trots detta kan det konstateras att rökningen på nationell nivå har minskat kraftigt i år 2 i gymnasiet under 2000-talet.

I diagram 6 redovisas andelen elever som uppgett att de röker. Andelen rökare var likartad i riket och Gävleborg (ca 24 %). Dagligrökning var hälften så vanligt jämfört med sällanrökning i båda regionerna. En skillnad som framträder är att till skillnad från riket var rökning

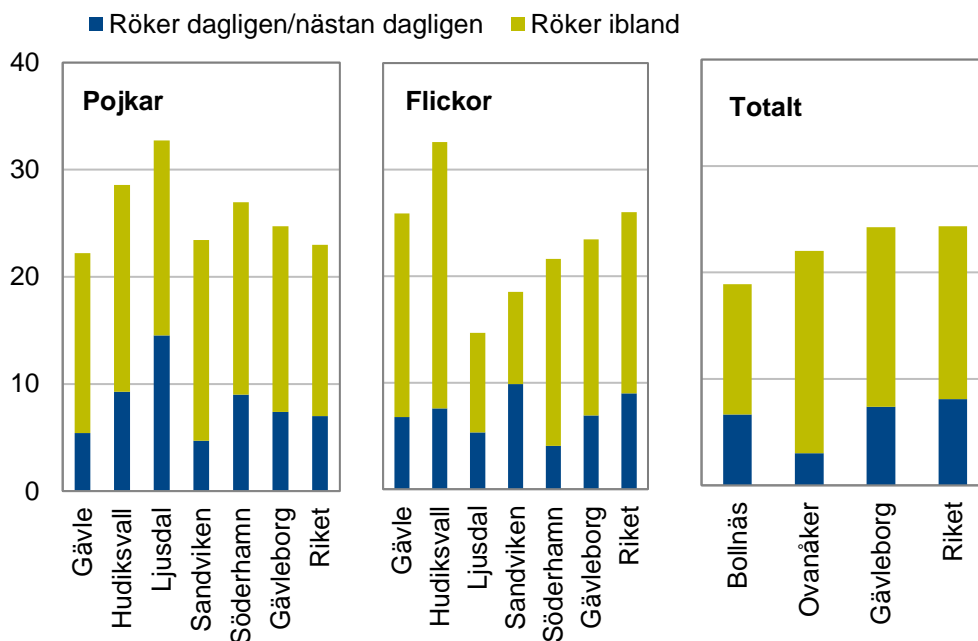

Diagram 6. Andel elever som röker. Procent. 2016.

något vanligare bland pojkarna i Gävleborg samtidigt som detta tvärtom var vanligare bland flickorna i riket. Särskilt höga nivåer för rökning rapporterades av pojkarna i Ljusdal och Hudiksvall medan nivåerna var höga även för Hudiksvallsflickorna samtidigt som de var särskilt låga för flickorna i Ljusdal.

Snusare

Även begreppet snusare har omdefinierats i enlighet med ANDT-indikatorerna. Den nya definitionen följer samma mönster som för rökare, det vill säga att endast de som svarat att de snusat under de senaste 12 månaderna och svarat ja på följdfrågan att de fortfarande snusar räknas som snusare. Liksom för rökningen ledde förändringen till tidsseriebrott men det kan ändå noteras att snusningen har minskat något under 2000-talet, även om läget varit tämligen oförändrat under de senaste åren.

I diagram 7 redovisas andelen elever i år 2 i gymnasiet som uppgett att de snusar. Snusning var vanligare i Gävleborg än i riket då 18 respektive 14 % i de olika grupperna svarade att de snusade. Förutom att snusning var vanligare i Gävleborg var snusningen där av mer allvarlig natur då snusarna i länet i större omfattning var dagliga/nästan dagliga konsumenter av snus. Jämfört med riket var det dubbelt så många som snusade i princip dagligen (12 jämfört med 6 %). En annan tydlig skillnad mot riket är att andelen snusande flickor var dubbelt så hög i Gävleborg (5 resp. 11 %).

Inte i någon Gävleborgskommun understeg andelen snusare riksgenomsnittet och detta gäller för båda könen. Särskilt hög (45 %) var andelen snusare bland pojkarna i Ljusdal och den allra lägsta andelen snusare rapporterades av flickorna i Gävle (6 %).

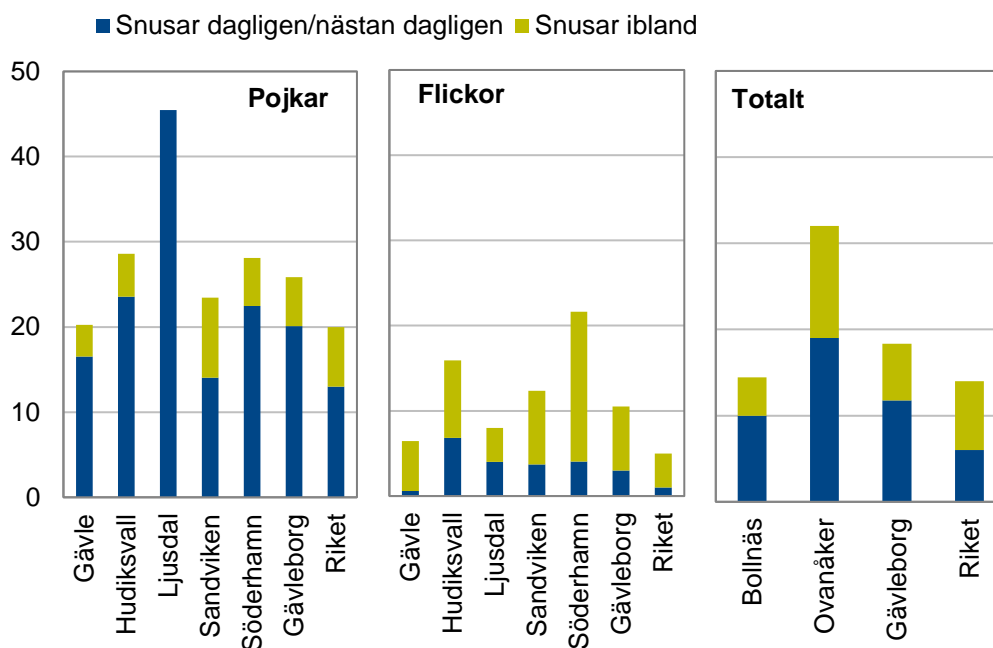
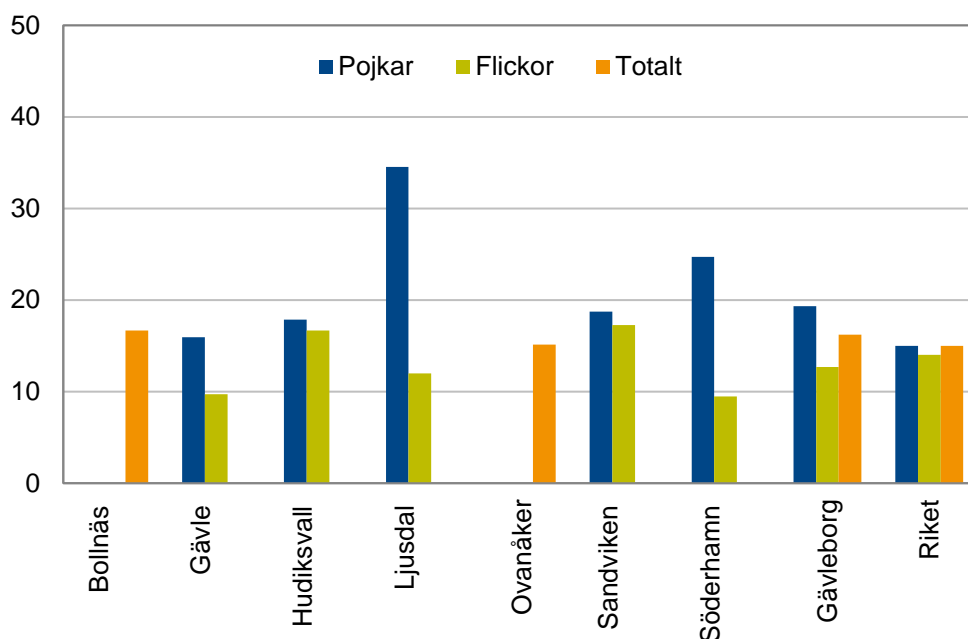

Diagram 7. Andel elever som snusar. Procent. 2016.

Tobaksdebut

Även debutåldern för tobaksanvändning ska bevakas enligt regeringens ANDT-strategi. För att få en sammanfattande bild av tobaksdebuten följs andelen som var 13 år eller yngre första gången de rökte en cigarett eller snusade. Snusdebuten började mätas 2010 men till följd av formulärändringen 2012 kan resultaten från 2010–2011 inte jämföras med efterföljande år. För perioden 2012–2016 kan det konstateras att andelen gymnasieelever i riket med tidig tobaksdebut (snus och/eller cigarett) har minskat.

I Diagram 8 redovisas andelen som hade rökt eller snusat vid 13-års ålder eller tidigare. Totalt sett var det ingen större skillnad mellan Gävleborg och riket, dock fanns vissa könsskillnader i Gävleborg som inte återfinns i riket, då större andelar pojkar än flickor rapporterade tidig tobaksdebut i länet.

Diagram 8. Andelen elever som använt tobak vid 13 års ålder eller yngre. Procent. 2016.

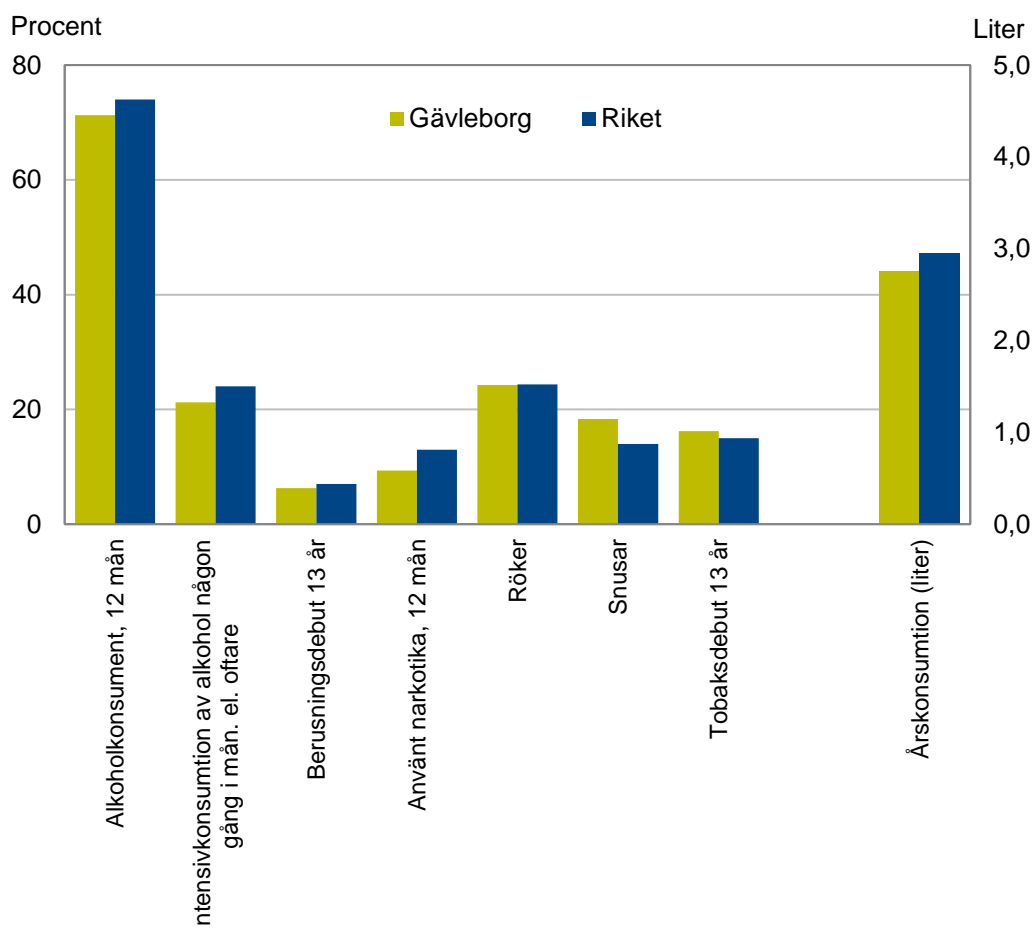
Den största avvikelserna på kommunnivå kan iakttagas för pojkar i Ljusdal där 35 % tobaksdebuterat i 13 års ålder eller tidigare. Även Söderhamnspojkar låg över genomsnittet på denna variabel medan resultaten för flickorna var jämnare mellan kommunerna.

Sammanfattning

Drogvanorna i Gävleborg

Syftet med denna rapport är att redovisa och kommentera de mest centrala resultaten från den drogvanundersökning som genomfördes i samtliga skolor i år 2 i gymnasiet i Gävleborg under våren 2016. En jämförelse görs med motsvarande värden från den riksundersökning som genomfördes samtidigt. Resultaten redovisas uppdelade på boendekommun, när elevunderlaget så tillåter. Redovisningen i rapporten fokuserar på de indikatorer som fastslagits som centrala av Regeringen för att följa utvecklingen av konsumtionen av alkohol, narkotika, dopning och tobak (ANDT).

För att ge en lättöverskådlig bild av hur drogvanemönstret i Gävleborg ser ut i jämförelse med riket redovisas resultaten för sju av ANDT-kärnindikatorerna samt årskonsumtionen av alkohol i diagram 9. I diagrammet redovisas flickor och pojkar sammanslagna.

Diagram 9. En jämförelse mellan Gävleborg och riket för åtta ANDT-indikatorer. 2016.

Figuren indikerar att drogvänorna i gymnasiet i Gävleborg var av tämligen likartad omfattning som i riket i stort, även om det finns en tendens till att Gävleborgs resultat ligger något under riksgenomsnittet. Detta gäller även för ANDT-kärnindikatorn riskkonsumtion (vilken ej redovisas i figuren utan återfinns bland tabellerna i bilaga 2). Kärnindikatorn erfarenhet av anabola androgena steroider (AAS) redovisas inte heller i diagrammet, främst beroende på att endast 1 % av eleverna i såväl riket som i Gävleborg uppger att de någon gång provat sådana substanser.

För att ha använt narkotika framträder vissa skillnader då 9 procent bland Gävleeleverna gjort detta under de senaste 12 månaderna samtidigt som motsvarande andel var 13 procent i riket (för livstidserfarenheten var värdena 13 respektive 18 %).

Rökning var lika vanlig i Gävleborg som i riket men det var vanligare att Gävleborgseleverna snusade (18 respektive 14 %). Av alla indikatorerna som jämförs i diagrammet är det endast för snusning som resultaten i Gävleborg klart överstiger riksgenomsnittet (även tidig tobaksdebut låg något över rikssnittet men skillnaden är negligerbar).

Könsmönstret är detsamma som i riket för alkoholvanorna, med mera intensiv- och riskkonsumtion bland pojkarna, liksom en högre total årlig alkoholkonsumtion. Samma förhållande gäller narkotikaerfarenheterna. Dock finns vissa avvikelser mot riket beträffande tobaksvanorna. I riket är rökning vanligare bland flickorna men i Gävleborg är relationen den omvända. Det kan också noteras att snusning är dubbelt så vanligt förekommande bland flickor i Gävleborg jämfört med riket. Även om vissa könsskillnader förekommer för flera av variablerna i diagrammet grupperna emellan, så är den för snusning den absolut största.

Gävle kommun låg över länssnittet på narkotika och Bollnäs låg tydligt under. Bollnäs låg även relativt lågt på alkoholvariablerna, där Ljusdalspojarna utmärkte sig åt andra hållet. Även rökning och snusning var vanligare bland pojkarna i Ljusdal, samtidigt som flickorna från kommunen låg under genomsnittet på båda tobaksvariablerna. Även för snusning och rökning låg Bollnäs under länsgenomsnittet.

Sammanfattningsvis kan man säga att drogvänorna i Gävleborg tenderade att vara något mindre omfattande jämfört med riket, även om skillnaderna var små. Den största skillnaden var att snusning var vanligare i länet. När denna generation elever två år tidigare besvarade undersökningen i årskurs 9 framkom i princip samma resultatmönster i relation till riket.

Om undersökningen i Gävleborg

I anslutning till 2016 års rikstäckande undersökning av skolelevers drogvänor gjordes en totalundersökning i år 2 i gymnasiet i Gävleborg. Undersökningen genomfördes på uppdrag av Gävleborgs läns landsting och sammanlagt redovisas svaren från 1 799 elever.

De allmänna representativitets- och tillförlitlighetsproblem som nämnts tidigare i rapporten bör beaktas vid tolkningen av resultaten och ett viktigt påpekande är att enskilda siffror snarare bör ses som en storleksordning på konsumtionen av en viss substans än som ett exakt mått på det verkliga beteendet. Detta talar för att det är mer meningsfullt att till exempel jämföra olika grupper med varandra än att dra alltför kategoriska slutsatser utifrån enskilda resultat.

Vid jämförelser mellan Gävleborg och riket är det också viktigt att beakta att små differenser oftast inte är signifikanta samt att inte dra för långtgående slutsatser vid låga frekvenser. När resultat från enskilda kommuner i Gävleborg beaktas är detta än viktigare att komma ihåg. För tre kommuner; Hofors, Sandviken och Bollnäs var representativiteten lägre än i andra

kommuner, vilket innebär att deras resultat bör jämföras med större försiktighet än för andra kommuner.

CAN:s standardprocedur för datainsamlingens genomförande har följts i Gävleborg utan några kända problem. Särskilt positivt var att klassbortfallet var betydligt lägre än i riket, samtidigt som det individuella bortfallet eller andelen bortsorterade enkäter inte skilde sig från riksgenomsnittet. På den negativa sidan kan nämnas att något fler elever i Gävleborg avstod från att medverka i undersökningen, jämfört med riket, men denna skillnad var relativt liten. Sammantaget pekar allt på en väl genomförd datainsamling som genererat data av god kvalitet för regionen, låt vara med något sämre representativitet för de tre ovan nämnda kommunerna.

Referenser

Andersson B & Hibell B (1993). *Skolelevers drogvanor 1993*. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Gripe I (2013). *Så görs CAN:s skolundersökning. En genomgång av praktiskt genomförande och metodologi*. Rapport nr 135. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Gripe I (red.) (2015). *Skolelevers drogvanor 2015*. Rapport nr 154. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Socialdepartementet (2013). Uppföljning av regeringens alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobaksstrategi: förslag på indikatorer avseende de prioriterade målen i strategin. Rapport 2. Stockholm: Regeringskansliet.

Socialdepartementet (2016). *En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken 2016–2020*. Regeringens skrivelse 2015/16:86. Stockholm: Regeringskansliet.

Raninen J & Nyström S (2013). *Reviderad enkät 2012. En analys av resultatskillnader*. Rapport nr 134. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Box 70412, 107 25 Stockholm
www.can.se, info@can.se, 08-412 46 00
Organisationsnummer 802000-5461